

Haslinger Peter: Arad, November 1918. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918 (=Zur Kunde Südosteuropas II/19.) Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag 1993. 165.

A fiatal bécsi történész monográfiája a magyar-román ellentétek történelmi gyökereinek bemutatásával, a magyar nemzetiségi politika románokkal szembeni gyakorlatának ismertetésével, illetve az erdélyi és kelet-magyarországi magyar-román viszony dualizmus kori sajátosságainak (a magyar birtokos középosztály tétvesztése, a magyarosítás erőltetése, a kulturális kapcsolatok kivétel számba menő pozitívumai stb.) felvillantásával indítja okfejtését.

A könyv két közbülső fejezete a magyarországi románkérdés megoldásának alternatíváit, elméleti és gyakorlati kibontakozási kísérleteit veszi sorra. A nagyromán irredentától a „Grossösterreich”-koncepción keresztül a Tisza István-féle háborús román paktumtervezetig, illetve Jászi Uszkár fokozatosan kialakuló elképzeléseiig bezárólag Haslinger gondosan szemrevételezi a Monarchia dualista rendszerén belül egyébiránt igen szűkös magyarországi nemzetiségpolitikai mozgástér századeleji elmozdulásait.

A két zárófejezet az első világháború utolsó esztendejében különösen pedig 1918 őszén felgyorsult események elemzésével foglalkozik. A Román Nemzeti Pártot Haslinger szerint éppúgy meglepte a balkáni front összeomlása nyomán beállt új helyzet, mint a magyar politikai elitet. Ebben az egészen új konstellációban a könyv okfejtése szerint végülis két dolog bizonyult döntőnek a végkifejlet szempontjából: egyrészt a román politikusok rövid időn belül masszív támogatást kaptak a győztes nagyhatalmaktól, míg a magyar kormányzati erőfeszítések külpolitikailag még ennél is rövidebb idő alatt szinte teljesen elszigetelődtek. Ráadásul az 1918. november 13-14. aradi magyar-román tárgyalások azt is egyértelművé tették, hogy a magyar részről felkínált belső megegyezést a román politikusok az új helyzet felmérése alapján még provizórikus megoldásként sem kívánták elfogadni.

A könyv hangsúlyozottan pártatlan és elfogulatlan vonalvezetése, okfejtése - a valószínűleg terjedelmi korlátok miatt kifejtetlenül maradt belső dilemmák háttérének hiányában - olykor-olykor túlzottan egyenesvonalúnak és a végkifejlet elkerülhetetlenségét igazolva némileg mégiscsak elkötelezettnek tűnik. Mindenesetre a magyar-román viszony külső megértése szempontjából igen fontos munka látott napvilágot a Horst Haselsteiner által irányított gráci egyetemi délkelet-európai történelmi csoport kiadása jóvoltából.

Szarka László

Esély a megmaradásra. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének évkönyve 1992. VMDK, Ada 1992. 287.

A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) 1990 márciusi megalakulása óta harmadik évkönyvét jelentette meg. A kötet tulajdonképpen dokumentum összeállítási sajtócikkeken, vitaanyagokon, visszaemlékezéseken és naplórészleteken, közleményeken, hivatalos leveleken keresztül számol be az 1992-es év, Vajdaságban élő magyarok számára jelentős politikai eseményeiről. Az évkönyvekre jellemző tematikai

sokszínűség helyett a kötet törzsanyagát két kiemelt fontosságú eseményhez - a VMDK harmadik, Kanizsán megtartott évi közgyűléséhez, illetve a májusi helyhatósági választásokhoz - kapcsolódó írások adják.

A könyv első fejezete az 1992. április 25-i kanizsai közgyűlés közvetlen előzményeit idézi fel a Magyar Szó című napilap beszámolóí alapján, majd részleteket közöl a közgyűlésen elhangzott jelentősebb felszólalásokból. A legfontosabb napirendi téma az a szakértői tervezet (magyar autonómia, a VMDK állásfoglalása a kisebbségi önkormányzatról) volt, amelyet a VMDK a hágai-brüsszeli békefolyamat okmányaihoz - elsősorban a Carrington-tervhez-illeszkedve dolgozott ki a Vajdaságban élő magyarok helyzetének rendezésére. A közgyűlés elfogadta a hármass autonómia-modellt, amely tartalmazza a vajdasági magyarok igényét önrendelkezési joguk elismerésére és azt a következő önkormányzati formák létrehozásával véli megvalósíthatónak: 1. személyi (perszonális) autonómia 2. különleges státusú magyar területi önkormányzat, és 3. magyar helyi önkormányzatok a magyar többségű településeken. A Szerb Köztársaságban élő magyarok önkormányzatáról szóló Memorandumot részleteiben közli a fejezet.

A könyv második fejezete az 1992 május végi választásokról számol be, a harmadik fejezet pedig a VMDK községi, tartományi, szövetségi, valamint a korábban megválasztott köztársasági képviselőit mutatja be. A negyedik fejezet az 1991 őszi kezdődött bácskai háborúellenes mozgalommal foglalkozik. Első részében személyes visszaemlékezések, a második részben pedig a sajtó tükrében mutatja be a béketüntetések, amelyek egyik legaktívabb részét a magyarok adták. A könyv ötödik; egyben záró fejezete a VMDK anyagaiból közöl válogatást: felhívásokat, közleményeket, hivatalos leveleket, amelyek a politikai szervezet magyarság érdekeiért és jogaiért folytatott küzdelmét dokumentálják.

D. Oswald Ildikó

Petr Sadílek-Csémy Tamás: Madaři v české republice - Magyarok a Cseh Köztársaságban. Prága, Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, 1992. 179.

Petr Sadílek és Csémy Tamás gondozásában megjelenő kétnyelvű kötet úttörő vállalkozásnak számít, hisz alapvető adatokat és információkat tartalmaz a csehországi magyar szórvány életéről. Ez a sokáig politikai szélárnyékban élő magyar kisebbség végre felmutathatja valódi arcát egyrészt a vele együttélő cseh többségi nemzet, másrészt a - róla mindezidáig csak igen kevés ismerettel rendelkező - magyar anyanemzet előtt.

A kötet tartalmazza annak a szociológiai vizsgálatnak az eredményét, amelyet a Cseh és Morvaországi Magyarok Szövetsége megbízásából végeztek a Csehországban élő magyar nemzetiségű lakosság körében. A felmérés legalapvetőbb kérdései az érintettek környezetükkel való azonosulásának fokát, eredeti hazájukhoz és nyelvükhöz fűződő kapcsolatát, valamint társadalmi helyzetükről alkotott véleményét kutatták. Ugyanakkor a felmérés mind a megkérdezettek emberi és társadalmi kapcsolataira, mind pedig személyes érdeklődési körére is kiterjedt.

A vizsgálat tehát - miként az annak eredményeit tartalmazó kötet is - közvéleménykutató jelleggel készült, s az alapvető információk bemutatását, nem pedig a mélyebb összefüggések feltárását tekintette feladatának. Csémy Tamás és Petr Sadílek munkája komoly ösztönzést jelenthet a további elemzésekre, amennyiben akad vállalkozó munkájuk folytatására.

A felmérés eredményéinek egyik legfontosabb tanulsága talán az, hogy a Csehországba több hullámban kerülő és ott letelepedő magyar szórvány önazonosság-tudatának megőrzését illetően az elmúlt évtizedek során teljes fokú elzártságra, elszigeteltségre kárhoztatott. Így a nemzeti hovatartozástudat ápolásának igénye - ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről - a családi élet szférájába szorult vissza, azon belül is főleg az anyák személyes ügyévé vált.

A szóban forgó felmérés tükrében egyértelműnek látszik, hogy a csehországi magyar szórvány ügye nem vehető egy kalap alá a többi közép-európai magyar nemzeti kisebbségekével, így a szlovákiai magyarságéval sem. A csehországi magyarok helyzete sokkal inkább a nyugati országokban élő magyar szórványokéra hasonlít, és féltő, hogy megmaradási esélyei is egyre hasonlóbakká válnak a Nyugaton élő magyarság megmaradási esélyeihez.

Molnár Imre

Vadkerty Katalin: A reszlovakizáció. Pozsony, Kalligram, 1993. 209. (Mercurius Könyvek)

A zsebkönyv formájú kötetet kézbevéve és olvasva, az embernek időnként valóban az az érzése támad, hogy egy „bűnügyi” történet lapjait forgatja. Mindezt nem csak a történeti tényeket felsorakoztató fejezetcímek okozzák (pl. A reszlovakizáció értelmezése, - előkészítése, - irányítása, - propagálása, - adminisztrálása stb.), hanem a téma hiteles feldolgozásának igyekezete is. A korszak történetére vonatkozó szakirodalom a reszlovakizációt mind ez idáig a szlovákiai magyarokkal megtörtént egyéb borzalmak (kitelepítés, elűzés, deportálás stb.) mellett, afféle „adminisztratív dekorációként” kezelte, amelynek mint egyfajta „kiskapunak” még abban is szerepe volt, hogy a szlovákiai magyarság egy része szülőföldjén maradhasson.

Vadkerty Katalin könyvének oldalain ez az ártatlannak tűnő akció a maga teljes valóságában bontakozik ki előttünk. Lépésről lépésre ismerhetjük meg annak a hatalmas adminisztrációs gépezetnek a működését, amely egyik „nagy-masterének”, Anton Granatiernak szavai szerint lehetőséget kapott „az ún. magyar történelmi nemzet felszámolására Szlovákiában”. A mintegy tízmilliónyi koronát fölemesztő átfogó nemzeti akció mind ez ideig rejtett összefüggéseit feltárva, a szerző kitartó következetességgel mutat rá a reszlovakizációnak a „fajelméletre” épülő elemeire. Mellesleg a szlovák történetírás épp e faji jelleg eltakarása érdekében egyfajta történelmi revansként értelmez a reszlovakizációt, amelyet - horribile dictu - a magyarosításra adott, történetileg indokolt, jogszerű intézkedésekben megtestesülő ellenintézkedésként állítják be. Vadkerty Katalin sorra szemügyre veszi ezeket az érveket, majd megállapítja, hogy ezek mindegyike egyetlenegy cél elérése érdekében fogalmazódott meg, ez pedig a szlovák nemzet élettérnyerésének mindenáron való igyekezete volt. Érzékletesen szól a szerző

arról is, hogy a reszlovakizáció (tükörfordításban: visszaszlovákosítás) nagy történetei kísérletétől mennyire távol tartották magukat a cseh politika jeles képviselői. Ám nem pusztán emberbarátságból tették ezt, hanem azon egyszerű oknál fogva, hogy egy párhuzamosan meghirdetett esetleges „recsehizációs” akció meggátolhatta volna a csehországi német kisebbség - majdnem - százszázalékos kitelepítésének nem kevésbé gigászi vállalkozását. Míg azonban ez utóbbi cseh szempontból teljes „sikerrel” zárult, a reszlovakizáció sikertelensége a szlovákiai magyarság túlnyomó részének megmaradását tette lehetővé.

Molnár Imre

Zeller, Karl: Volkszählung und Sprachgruppenzugehörigkeit in Südtirol. Völker-, verfassungs- und europarechtliche Aspekte. Gutachten erstellt im Auftrag der Südtiroler Volkspartei. Bozen Verlagsanstalt Athesia 1991. 179.

A Dél-Tiroli Néppárt megbízásából a Meránóban élő kisebbségjogi szakértő az 1991. évi olaszországi népszámlálás alkalmából készített szakvéleményét bővítette ki és adta közre ebben a könyvben. A kisebbségi csoporthoz tartozás és a népszámlálás viszonyát taglaló munka nem holmi elméleti kérdésként vizsgálja a „népcsoportidentitás” kritériumait, hanem a dél-tiroli autonómia szempontjából alapvető fontosságú nemzetiségi arányszámok megállapításának meghatározó módszertani problémájaként.

A nemzetiségi hovatartozás megállapítására a nemzetközi gyakorlatban használatos módszerek (önbevallás, nyelvcsoporthoz való tartozás az anyanyelvi adatok alapján, népszámlások alkalmával készült nemzetiségi kimutatás, illetve önbevallás, nemzetiségi kataszter, ad hoc nyilatkozat a nemzetiségi hovatartozásról) leírása, illetve svájci, ausztriai, belgiumi, kanadai, finnországi és az egykori Szovjetunió, valamint Jugoszlávia területén történt alkalmazásuk összehasonlító elemzése vezet be a dél-tiroli gyakorlat kialakulásának történetét. 1961-ben a családban használt nyelv (lingua usata in famiglia), 1971-ben már a nyelvcsoporthoz való tartozás bevallása (gruppo linguistico di appartenenza) jelentette a kisebbségek számbavételének kritériumát.

Az 1972. január 20-án életbe lépett második dél-tiroli autonómiastátútum az etnikai arányok rendszerén alapul. Ennek megfelelően az 1981. évi népszámlálás szintén a három dél-tiroli népcsoport (olasz, német, ladin) való tartozás lehetőségét (először az olaszországi népszámlálások dél-tiroli történetében csupán ezt a hármat) kínálta, de immár nem a családfők egész családra érvényes bevallása hanem minden felnőtt lakos aláírással igazolt egyéni választása alapján.

A szerző ezt követően az 1981. évi olaszországi népszámlálás nemzetiségi kritériumainak és módszereinek helyességét, következményeit és nemzetközi jogi összefüggéseit elemzi, és arra a következtetésre jut, hogy a népszámlálás adatfelvételének anonimitását Dél-Tirolban is biztosítani szükséges, ugyanakkor az etnikai arányok rendszerét szintén meg kell őrizni.

A könyv gazdag nemzetközi statisztikai és kisebbségjogi irodalomra, illetve az olaszországi gyakorlat körütekintő elemzésére épül és az általános elvek, módszertani

problémák szintjén a közép-európai nemzetiségi adatfelvétel módszertanának tisztázása, illetve közös nevezőre hozatala szempontjából is figyelemre méltó tanulságokkal szolgál.

Kiss Katalin

Europa Ethnica. Nationalitätenfragen. Questions Ethniques. Problems of Nationalities. (50) 1993. 1-2.

A félszázadik évfolyamához érkezett folyóirat ez évi első dupla száma három érdekes tanulmányt közöl. A spanyol Xosé M. Nunez Seixas a két világháború közötti Európa kisebbségi kérdéseinek nemzetközi politikai aspektusait elemezve rámutat a genfi népszövetségi kisebbségvédelmi rendszer forradalmi újdonságára („az első értelmes megoldási kísérlet nemzetközi szinten”), de jelzi annak belső szervezeti, politikai gyöngéit, illetve az egyes népszövetségi tagállamok és a kisebbségek egymástól igen nagy mértékben eltérő elképzeléseit, valamint gyakorlatát. Az olaszországi és németországi fasiszta kisebbségpolitika faji alapozottsága gyakorlatilag felszámolta a nemzetközi kisebbségvédelem továbbfejlesztésének lehetőségét, amit a szovjet nemzetiségi politika kirakat-föderalizmusa és a nyugat-európai kisebbségek visszaszorulása is nehezített.

Peter Pernthaler a karintiai szlovének autonóm közjogi képviselőjének megoldásához szükséges elméleti modellt és annak gyakorlatba való átültethetőségét vizsgálja. Tanulmánya (tervezete) végén a szlovén kisebbség (népcsoport) autonóm testületeinek megválasztásához nélkülözhetetlen kisebbségi számbavétel kivitelezésére tesz javaslatot: hivatalos szlovén nyelvű kisebbségi szavazóigazolással a karintiai felnőtt szlovén népesség magát a népcsoport tagjaként regisztrálná, egyszersmind a kisebbségi választólistára is felkerülhetne; ami megoldhatná a külön nemzetiségi bevallás elutasításából fakadó dilemmákat.

A harmadik tanulmány szerzője József Borzyszkovski, a gdański egyetem tanára, aki a balti szlávok utolsó örököseiként meghatározható lengyelországi kasubokról készített történeti áttekintést. A Gdansk - Gdynia - Sopot környékén található eredeti településterületen ma a lengyelországi kasubok fele, mintegy 300 ezer személy él. A tanulmány beszámol a népcsoport néprajzi, szociológiai vizsgálatának legújabb eredményeiről és a kasub önszerveződés legfrissebb fejleményeiről.

A népcsoportok életéből címet viselő rovatban egyebek közt beszámolót olvashatunk a dél-tiroli Néppárt vezetésében bekövetkezett változásokról, a szlovákiai kisebbségi politikáról a FUEV (Európai Népcsoportok Föderatív Uniója) által készített kritikus álláspontról, a svájci rétorománok számának további csökkenéséről stb.

Kiss Katalin